Paste sa, ovečky, paste, nech vám vlna rastie

PL-SK

Interreg
Poľsko-Slovensko
Európsky fond regionálneho rozvoja

EURÓPSKA ÚNIA

TRASA VALAŠSKEJ KULTÚRY
SZLAK KULTURY WOŁOSKIEJ

Bačova škola remesiel

Na nasledujúcich stránkach je len malá ukážka a stručný návod toho, čo sa dá s vlnou vytvoriť.

Tieto práce boli vytvorené na tvorivých dielňach DO Fénix Snina, o.z. v rámci programu cezhraničnej spolupráce Interreg V-A Poľsko-Slovensko 2014–2020 v rámci projektu „Trasa valašskej kultúry“ na pobytovom podujatí Bačova škola remesiel a na remeselných workshopoch.

PROCARPATHIA · fénix · PODKARPACKIE · SVIDNÍK · MAŁOPOLSKA · DELTA PARTNER · Związek Podhalan w Polsce · OBEC ORAVSKÁ POLHORA · OBEC MALATINÁ · OBEC ZÁZRIVÁ

Spracovanie vlny na tvorivých dielňach

Už v praveku naši predkovia vedeli, že ovca má mnohoraký úžitok. Chov oviec intenzívne narástol v období 14.–17. storočia, kedy sa šírila kolonizácia na Valaskom práve pozdĺž Karpatského oblúka, ktorá zasiahla aj horské a podhorské regióny Slovenska.

Začiatky valaskej kolonizácie môžeme hľadať na Balkánskom polostrove, odkiaľ z oblasti rumunských Karpát a cez územie Zakarpatskej Ukrajiny prenikla na Slovensko, zasiahla taktiež Poľsko a pokračovala až na moravské Valašsko, kde sa jej šírenie ukončilo. Jej hlavným zámerom bolo doosídľovanie horských oblastí najmä stredného a severného Slovenska pastierskym obyvateľstvom.

Valasi priniesli so sebou aj nové plemeno oviec – valašku. Kým dovtedy prevládal chov oviec na mäso, s valaškou pribudla produkcia mlieka, mliečnych výrobkov a spracovanie vlny i kože. Pri spracovaní vlny preferovali ovce čiernej farby, nakoľko bolo v minulosti omnoho viac cenené tmavé súkno, čo malo praktický význam, najmä pri výrobe súkenného odevu a obuvi.

Ovca valaška

Strihanie oviec

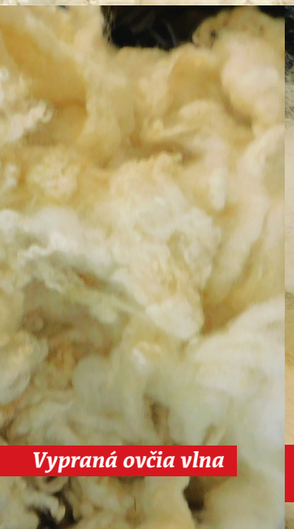

Vypraná ovčia vlna

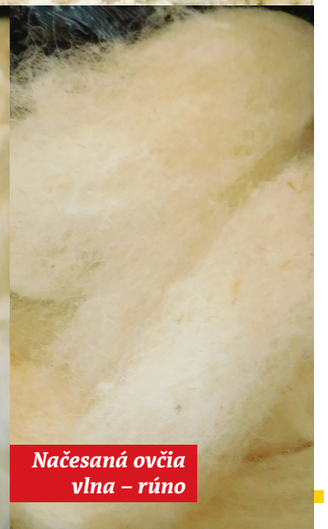

Načesaná ovčia vlna – rúno

Vlna valašky bola menej kvalitná, bola hrubšia a dlhá, čím však dobre ochránila telo zvieraťa pred nepriazňou počasia. V minulosti bolo zvykom strihať ovce dvakrát ročne. Prvýkrát na jar, pred výhonom na salaš a druhýkrát koncom leta. Jesenný termín bol jednotný, lebo sa strihalo v čase, keď boli ovce v spoločnom kŕdli na salaši. Tento termín sa väčšinou určoval na september, v mnohých dedinách na deň Michala.

Valasi ovce pred strihaním „vykúpali“, čo znamenalo, že ich niekoľkokrát prehnali cez tečúcu vodu. Na salaš prichádzali z dediny chovatelia oviec. Strihanie oviec sa nepovažovalo za čisto mužskú alebo ženskú prácu, zúčastnili sa na nej gazdovia aj gazdiné. Strihalo sa ručne železnými kováčsky zhotovenými nožnicami. Pri strihaní bolo zvykom obdarovať určitým množstvom vlny aj valachov, ktorí si takto vyberali na súkno na zhotovenie odevu. Ovčia vlna predstavovala oddávna významný prírodný materiál ma domácku výrobu odevu a obuvi. Domáckemu spracovaniu vlny sa venovali ženy, ktoré ju pred spracovaním zbavili hrubých nečistôt, potom prali a sušili. Ďalšou fázou spracovania bolo ručné „čuchranie“ a „krampľovanie“ na krampliach a driapačkách.

Spracovanú vlnu ručne priadli. Zo spradených vlnených nití tkali domáckym spôsobom, na tradičných drevených krosnách, vlnenú tkaninu „postav“. Získané „valaské súkno“ sa v domácnostiach využívalo na šitie odevných súčastí, najmä mužských súkenných nohavíc, haleny, ale aj na šitie obuvi, súkenných kapcov.

V súčasnosti sú špeciálne česačky, na ktorých sa dá za krátky čas vyčesať viac vlny. Tým, že sa vlna vyčeše, získame ovčie rúno, ktoré je hebké a jemné. Najkvalitnejšie jemné rúno využívame na plstenie alebo pradenie, keď si chceme zhotoviť šál, čiapku, rukavice – niečo, čo má byť na dotyk príjemné. To menej kvalitné, hrubšie sa dá využiť na výrobu vecí ako kabelky, vrecúška, ozdoby, vonkajšie prikrývky, dekorácie a pod.

Výrobky zo súkna

Bubnová česačka

Krample na česanie vlny

Farbenie

Aby svet nebol len čierno-biely, môžeme si ovčie rúno zafarbiť. Pri farbení musíme dodržať jedno pravidlo, že sa nesmie striedať teplota vody pri farbení a pláchaní. Vlnu vždy najprv namočíme do vlažnej vody. Do farbiaceho roztoku potom pridáme stabilizátor (pre živočíšne vlákna ocot – cca 2 polievkové lyžice na 1 liter vody). Po zafarbení materiál vypláchneme. Pláchneme vždy vo vlažnej vode tak dlho, až je voda čistá. Aby sa vlna nesplstila, musíme dať pozor a pri pláchnutí ju len opatrne ponoríme a prstami len jemne štucháme, netrieme a nestláčame v rukách. Vlna nesmie prejsť teplotným šokom, preto musia byť všetky kúpele, v ktorých vlnu pláchneme vlažné, nesmie sa striedať teplá a studená voda. Ak prechádza vlna varom, nesmieme ju vybrať skôr, kým nevychladne na teplotu okolitého prostredia.

Farbiť môžeme surové rúno po vypraní (pred česaním), česané rúno (česance), ako aj finálnu priadzu.

Vlnu môžeme farbiť prírodnými farbivami ako aj umelými farbami určenými na farbenie vlny, ktoré sú stabilnejšie a nevyblednú. Prírodné farbivá nám vlnu zafarbia na zeleno (lipkavec pravý, zlatobyľ, vratič, žihľava), na fialovo a hnedo (ľubovník bodkovaný, orech-zelené šupky a list, čučoriedka, černica), na žlto (lastovičník, kurkuma, cibuľové šupky, kručinka), na oranžovo (cvikla), na modro (červená kapusta). Takéto farbenie nie je trvácne, po čase vybledne.

Filcovanie, plstenie

Spracovať ovčie rúno môžeme aj filcovaním (plstením) a to dvojakým spôsobom – mokrým alebo suchým.

V minulosti sa z ovčej vlny tkalo súkno, ktoré sa po vytkaní folušovalo. Najprv sa rúno spriadalo na tenkú priadzu, z ktorej sa vytvorila na krosnách osnova. Hrubšie upradenou vlnou sa tkalo. Takto utkaný kus vlnenej tkaniny odniesli do valchovne – foluša. Zariadenie foluša na súkno pozostávalo z dlhého dreveného koryta, do ktorého vložili utkané súkno a zaliali teplou vodou. Zariadenie foluša doplňoval kotol na ohrievanie vody, do ktorého rúrkami pritekala studená voda a odtekala teplá do koryta. Práca s jedným kusom súkna trvala 24 hodín, robili aj cez noc. Plstením v teplej vode sa súkno skrátilo aj zúžilo na dĺžku o 1/3 a na šírku o 1/10 až 1/6.

Z takéhoto ovčieho súkna (podstavu), ktoré sa na foluši upravilo, sa šili nohavice ku kroju (chološni), haleny – kabátce (huňa) a krátke kabátiky bez rukávov (lajblíky).

Mokré plstenie (filcovanie) sa dá robiť aj v domácich podmienkach. Môžeme plstiť voľne – bez formy alebo na forme.

Pri voľnom mokrom filcovaní budeme potrebovať: ovčie rúno, teplú vodu, mydlo, starú záclonu, podložku (bublinkovú fóliu).

Foluš – valcha

Súkno

Výrobky zo súkna

Výrobky zo súkna

Vrstvené ukladanie ovčieho rúna

Rúno prikryjeme záclonou

Kĺzanie rukami

Žmýkanie v rukách

Úprava výrobku

Hotové výrobky

Na podložku si naskladáme ovčie rúno v tenkých vrstvách do predpokladaného tvaru, ktorý chceme získať. Rúno jemne vyťahujeme z česanca a voľne ukladáme jednotlivé vrstvy do požadovaného tvaru a vzoru. Tvar musí byť o niečo väčší, pretože plstením sa zmenší.

Keď máme všetko pripravené, priložíme to kúskom záclony, navlhčíme teplou mydlovou vodou a jemne šúchame striedavo jednou rukou dopredu a druhou dozadu, ako keby sme kĺzali na lyžiach. Tým, že sa zmení teplota vody a jemne po povrchu šúchame, sa vlna splsťuje.

Keď už má výrobok tvar podľa našich predstáv, poriadne ho vyžmýkame, vyváľame v rukách, vložíme do uteráka, aby sme odstránili čo najviac vody a vytvarujeme do konečnej podoby.

Necháme vysušiť, doplníme bižutérnym komponentom a módny doplnok máme hotový.

Pri filcovaní na forme budeme potrebovať navyše formu, ktorú si vystrihneme z materiálu, ktorý je pevný a vode odolný (napr. PVC fólia). Forma musí byť aspoň o 2/3 väčšia ako výsledný výrobok.

Ak si formu vystrihneme, položíme ju na podložku a ukladáme na ňu jemné vrstvy ovčieho rúna do kríža dovtedy, kým nezakryjeme formu úplne. Vrstvy vlny by mali presahovať cez okraj, aby sa nám jednotlivé časti nerozdelili.

Postupujeme podobne ako pri plstení bez formy – namočíme, priložíme záclonu, šúchame, kým sa tvar nezmenší. Potom formu s naplstenou vrstvou otočíme a to isté urobíme znovu – kladieme jemné vrstvy rúna do kríža. Boky zahneme, aby sme dostali uzatvorený tunel, preložíme záclonu a pokračujeme v plstení.

Keď máme výrobok hotový podľa našich predstáv, stiahneme ho z formy a znovu ho vyžmýkame, ešte vyváľame v rukách, vysušíme uterákom, rozložíme do požadovaného tvaru a necháme vyschnúť. Upravíme do finálnej podoby.

Ukladanie ovčieho rúna

Zakryjeme záclonou

Plstíme šúchaním

Hotový výrobok

Ukážky plstených výrobkov

Výsledok plstenia z tvorivých dielní

Plstenie do formičky

Výrobok pred ukončením

Farebné ovčie rúno

Vyplstené vianočné ozdoby

Suché plstenie (filcovanie)

Na suché plstenie budeme potrebovať špeciálnu ihlu, ktorá má ostrý hrot zakončený jemnými zúbkami. Dá sa kúpiť v rôznych hrúbkach. Táto ihla má schopnosť zapichovať jednotlivé vlákna do seba tak, aby pevne držali. Môžeme plstiť voľne, alebo do formičky. K tomu budeme potrebovať molitanovú podložku a formičku.

Aby sme si vyplstili ozdobu napr. na vianočný stromček, budeme postupovať takto: na molitanovú podložku si položíme formičku, do nej vložíme chumáč ovčieho rúna a jemne ho vpichujeme do formy dovtedy, kým nekopíruje tvar. Formičku s rúnom pravidelne otáčame, aby sa rúno nepriplstilo k podložke. Výsledok musí byť tvrdý filc, ktorý drží tvar.

Takýmto spôsobom sa dá priplstiť ovčie rúno aj k látke, čím si vytvoríme doplnok – dekoráciu na odeve.

Pri práci s ihlou musíme dávať veľký pozor na prsty. Ihla je veľmi krehká a ostrá a ľahko sa láme, keď sa s ňou nepichá kolmo, alebo keď natrafíte do tvrdej podložky alebo formičky.

Pradenie

Ďalší spôsob spracovania ovčej vlny je pradenie. Pradenie je vyťahovanie vlákien z načesaného ovčieho rúna a ich skrúcanie jedným smerom za použitia vretienka alebo kolovrátku. Vyťahovanie preto, aby sa neskrútil celý materiál a namiesto dlhej priadze nevznikol skrútený chumáč vlny. Skrúcanie je potrebné na to, aby vlákna držali pokope a tvorili priadzu. Je dôležité vlákna skrútiť tak, aby po sebe nekĺzali a priadza sa „nepretrhla“, ale zasa netreba ich prekrútiť natoľko, aby priadza nebola tvrdá a po konečnej úprave sa nestáčala ďalej.

Keď vyťahujeme z česanca vlákna a zároveň ich skrúcame, vzniká nám pod rukami priadza, ktorá je zložená z jednej nite – jednonitka. Túto priadzu namotávame pri práci na vretienko, alebo na cievku na kolovrátku.

Ak chceme pevnejšiu priadzu, môžeme ju po upradení spriasť do dvojnitky, troj i viacnitky. Záleží to od hrúbky jednonitiek, ktoré sa v nej spojili. Jednonitka môže byť jemná ako pavučinka, ale aj hrubá ako predlaktie. Môže byť rovnomerná, ale aj štruktúrovaná. Možností je veľa.

Keď spriadame vlnu do jednonitky, je potrebné priasť vždy jedným smerom, to znamená, že koleso na kolovrátku alebo vretienko sa musí točiť vždy rovnako (zvyčajne v smere hodinových ručičiek – vzniká tzv. „S“ zákrut).

Vretienko a ovčie rúno

Vretienko s napradenou vlnou

Kolovrátok

Vretienko

Pradenie na vretienku je pomalšie ako na kolovrátku. Vretienko je drevená tyčka rôznej dĺžky. Jeho najdôležitejšou časťou je praslen (kruhové závažie), ktorý funguje podobne, ako mechanický zotrvačník. Vlna sa zachytáva o zárez na vrchu, vretienko sa spúšťa nadol a následne sa priadza ručne navíja na os. Praslen zabezpečuje predĺženie točivého momentu vretienka, kedy sa priadza stáča, zatiaľ čo my ju vyťahujeme z česanca. Dôležité je jeho presné vyváženie. Pokiaľ praslen nie je dobre vyvážený a dokonale tvarovaný, vretienko sa pri točení kýve alebo rýchlo zastavuje. Pradenie je potom nepohodlné a nekvalitné.

Kolovrátok

Tak, ako u viacerých ručných prác a remesiel, je pri práci na kolovrátku princíp jednoduchý, no keď to chceme zvládnuť, musíme trochu viac trénovať. Aby kolovrátok robil to, čo je jeho úlohou, musí sa spriadaný materiál pekne stáčať do priadze a priadza sa zároveň musí navíjať na cievku.

Stáčanie dosiahneme ľahko, ak je priadza vedená tak, aby vstupovala do otvoru vretena a následne z neho vychádzala v 90° uhle. Týmto spôsobom dochádza pri otáčaní vretena k stáčaniu priadze okolo svojej osi.

Vťahovanie priadze a jej navíjanie na cievku je zložitejšie. Poznáme niekoľko spôsobov, podľa typu kolovrátku.

Prv, než začneme priasť, musíme vložiť do kolovrátku cievku, na ktorú priviažeme cca 20 cm pripravenej priadze (vraj červená prináša šťastie). Priadzu potom vedieme z cievky do háčika alebo otvoru na krídle vretena, odtiaľ do otvoru vretena a v 90° uhle von (zhora do vretena a vodorovne von). Potom prichytíme začiatok česanca na vodiacu priadzu, roztočíme poháňacie koleso rukou (v smere hodinových ručičiek) a začneme šliapať.

Keď česanec rukami rozvoľníme, prípadne rozdelíme do tenších pramienkov, bude sa nám ľahšie vyťahovať a pradenie bude rovnomernejšie. Ľavú ruku držíme pevne vpredu a medzi rukou a vretenom sa vlákna stáčajú a vytvára sa tak priadza. Za ľavou rukou musia vlákna zostať nestočené, aby sme ich mohli vyťahovať z česanca. Priadzu preto zľahka stláčame medzi palcom a ukazovákom ľavej ruky. Ak tento tlak povolíme a priadza sa nám stočí aj za ľavou rukou, už nebude možné vlákna z česanca vytiahnuť.

Keď je priadza dostatočne stočená, necháme kolovrátok, aby ju vtiahol do cievky. Ľahký tlak palca a ukazováka pritom nesmieme povoliť, rukou len zľahka prejdeme „vyššie“ po česanci, zároveň pravou rukou zatiahneme a vytvoríme tak slabší prameň z česanca, ktorý ďalej stáčame.

Cievka na kolovrátku

Vyťahovanie vláken pri pradení

Pradeno na motovidle a klbko upradenej vlny

Pokiaľ sa nám podarí upriasť prvú cievku vlastnoručne vyrobenej priadze, musíme ju zafixovať alebo zoskať, pretože priadza sa stáča a krúti a nedá sa použiť.

Fixácia

Priadzu z cievky zvinieme do pradena, ktoré ponoríme na chvíľu do vriacej vody (nemiešame). Po určitom čase, keď voda vychladne, pradeno vyberieme, vyžmýkame a zavesíme. Môžeme to urobiť aj naparovaním.
Na spodný koniec pradena priviažeme záťaž dostatočne ťažkú, aby sa pradeno vyrovnalo a nestratilo pružnosť a necháme uschnúť.

Skanie

Je postup, pri ktorom zvinieme dohromady dve alebo viac upradených vláken. Cievky vložíme do skacieho stojanu a konce priadzí priviažeme na vodiacu priadzu na cievke. Vreteno teraz roztáčame v opačnom smere, než pri pradení. Šliapeme rovnako ako predtým, ale koleso roztočíme opačne, teda proti smeru hodinových ručičiek. Zoskaná priadza sa už nemusí fixovať.

Druganie

je spôsob spracovania vlny podobný pradeniu, jeho výsledkom je však hrubšie nepravidelné vlákno.
V minulosti sa takéto vlákno používalo na výrobu kapcov.

Druganá vlna

Krosná

Prevlečenie vlny cez zivu

Ziva

Tkanie

Krosná – tkací stav

Najrozšírenejšie je tkanie na horizontálnych krosnách. Tkanie je zhotovovanie tkanín z rastlinných (ľan, konope, bavlna, žihľava), ale aj živočíšnych materiálov (srsť zvierat – ovca, lama, pes, angorský králik a iné) na tkáčskom stave.

Keď sa chceme naučiť tkať, najprv si musíme zabezpečiť krosná a všetko, čo k tomu patrí. Keď máme natiahnutú osnovu v krosnách a pripravený materiál na tkanie, môžeme začať. Pri tkaní na krosnách sa začína šliapnutím na podnož spojenú s niteľnicou, ktorá klesne. Súčasne sa druhá niteľnica zdvihne, čím vznikne medzi niťami osnovy vodorovná ziva (tunel). Cez ňu prevlečieme pomocou člnka alebo paličky útok, brdom uloženým v bidle ho prirazíme už k utkanej tkanine a súčasne šliapneme na druhú podnož, pričom sa tento postup opakuje.

Koberček začíname okrajom z bavlnených nití. Utkáme 1 cm a potom pokračujeme buď vlnou alebo handričkami nastrihanými na tenké prúžky. Koberček zakončíme tak isto 1 cm okrajom z bavlnených nití.

Tkaný výrobok

Tkanie na malých krosienkach (stolové krosná)

Tkanie na krosienkach je založené na tom istom princípe ako tkanie na krosnách s tým rozdielom, že na krosienkach nie sú podnože. Malé stolové krosná sa skladajú z rámu, dvoch posúvacích valcov, paličky na upevnenie osnovy a hlavnej časti – brda, ktoré slúži zároveň aj ako niteľnice.

Najprv si navinieme osnovu z pevnej osnovnej nite. Na paličku si priviažeme osnovnú niť, ktorú vedieme smerom k hornému valcu cez zárezy na brde. Niť vedieme popod krosienka, otočíme okolo paličky a vrátime sa späť popod krosienka smerom nahor a cez vrch naspäť k paličke, o ktorú znovu otočíme niť a takto pokračujeme, kým nemáme napnutú celú osnovu. Nakoniec niť priviažeme o paličku. Dbáme, aby v každom zárezе bola jedna niť.

Tým, že budeme otáčať brdom nahor a nadol, vytvorí sa nám na krosienkach ziva, cez ktorú vedieme materiál, ktorým budeme tkať.

Najprv si do zivy vložíme pásik kartónu, aby sme po skončení tkania mohli urobiť strapce. Potom utkáme 1 cm osnovnou niťou. Materiál (vlnu, handričky) si namotáme na drevený člnok s vidlicovým zakončením. Týmto člnkom potom pravidelne, po každom otočení brda, prechádzame cez zivu (tunel) tak, aby útok prešiel

Krosienka

Naťahovanie osnovy

Natiahnutá osnova

Krosienka s brdom uprostred

z jednej strany na druhú. Pri tkaní dávame pozor na okraje, aby sme veľmi útok neuťahovali, lebo sa nám bude tkanina zužovať a osnovné nite nám budú vypadávať z nitelníc. To znamená, že člnkom prejdeme z jednej strany na druhú (z pravej na ľavú), otočíme brdom, postláčame si útok jemne prstami k už utkanej časti a následne to zopakujeme z opačnej strany (z ľavej na pravú). Keď máme člnok v strede, zatlačíme ním, aby sa nám útok pekne uložil a pokračujeme vyvedením člnka von zo zivy.

Tento úkon opakujeme dovtedy, kým nemáme hotový kus tkaniny. Na záver ukončíme 1 cm osnovnou niťou. Keď máme výrobok hotový, stiahneme ho z paličky, zaviažeme strapce na oboch koncoch a upravíme ich zastrihnutím do potrebnej dĺžky. Finálny výrobok môžeme upravovať rôzne. Buď ho necháme ako koberček, alebo šál, alebo ho môžeme zložiť na tretiny a po bokoch zošiť a máme kapsu. Keď k nej prišijeme šnúrku, bude z toho kabelka. Ak by sme chceli väčší kus tkaniny, môžeme si niekoľko kusov pozošívať.

Tkané výrobky

Formy na výrobu zápästkov

Zápästky

Zápästky boli dôležitou súčasťou slovenského ľudového umenia. Slúžili hlavne ako odevný doplnok, ktorý používali mladí muži pri rôznych sviatkoch. Tiež slúžili na sťahovanie širokých rukávov mužskej košele pri práci, na ochranu a hriatie zápästia.

Keďže to bola súčasť kroja, tak každý kraj mal aj vlastné vzory a spôsob výroby. Okrem domácej ovčej vlny sa na ich výrobu používala aj kupovaná farebná vlna. Kombinovaním farieb vznikali na zápästkoch pásové vzory. Ich nosenie takmer zaniklo počas druhej svetovej vojny, ale zase sa čiastočne obnovilo v slovenskom ľudovom folkóre a na tanečných vystúpeniach. Je viac druhov výroby zápästkov. Môžu byť pletené (na klátiku), šité zo súkna, obšité kožou, háčkované, pletené, vyšívané.

Tradičná výroba zápästkov

Výroba jedného zápästku trvá aj 3-4 dni. Na začatie potrebujeme drevenú formu, dve drevené (rohovinové, trojhranné) ihly, (prepletať sa dá aj ručne), nožnice, vlnu. Tradičnou metódou je pletenie zápästkov na klátiku.

Je to metóda, kde sa na drevenej forme rôznych tvarov (väčšinou kužeľ), v ktorej sú zatlčené klinčeky, prepletaním dvoch nití vytvárajú rôzne vzory. Na osnovu môžeme použiť rôzne materiály podľa toho, či chceme mať zápästok pevnejší alebo mäkší.

Osnovu si natiahneme na klinčeky tak, že na jeden dolný klinček si priviažeme osnovnú niť, ktorú potom obtáčame okolo každého klinčeka striedavo hore a dole.

Keď už máme hotovo, koniec osnovy znovu priviažeme o posledný klinček. Základnú osnovu po dokončení nie je vidieť, takže na jej farbe veľmi nezáleží. Farebné priadze prepletáme striedavo ponad seba.

Nie je to ako pri klasickom tkaní. Priadze sa akoby obmotávajú o seba, takto pokračujeme stále dookola, až kým zápästok neukončíme...

Potom ho z klinčekov stiahneme. Pri tejto technike sa dajú využiť aj prúžky látok, vtedy to ide rýchlejšie.

To je len malá ukážka a stručný návod toho, čo sa dá s vlnou vytvoriť.

Osnova na forme

Prepletanie

Hotový výrobok – zápästok

Zdroje:

Lucie Jakubů, Gabriela Tomcová, Filcování, CPRESS 2008
Lucie Jakubů, Gabriela Tomcová, Filcování – Tvoříme z ovčí vlny, CPRESS 2008, edícia Malá dětská dílna
https://www.sashe.sk/yamagara/journal/zapastky-teraz-a-v-minulosti
https://www.ludovakultura.sk
https://www.sashe.sk/MARETT/journal/zapastkova-technika-fotonavod
http://www.noslc.sk/index_subory/dokumenty/bulletin_gate_koliesko14.pdf
https://www.youtube.com/watch?v=SWUjaG9AAr0
https://www.youtube.com/watch?v=0KFb3mXr5PQ
http://predeni.cz/stranky/jak_prist.htm
https://www.youtube.com/watch?v=ffr4bEEXsYY
https://www.sashe.sk/Pradenie/journal/co-je-to-pradenie-a-ako-delime-priadze-podla-vrstiev
http://pradenie.sk/
http://www.chytrepleteni.cz/Predeni.htm
https://mpc-edu.sk/.../4_ops_gala_ladislav_-_kreativita_na_hodinach_pracovneho_vy...
https://www.sashe.sk/matko/journal/cesta-vlny...-alebo-od-ovecky-k-svetru
https://www.juls.savba.sk/ediela/CSterm/1963/6/1963-6_lo.pdf
https://otik.uk.zcu.cz/bitstream/11025/26175/1/Kaceriakova.pdf
https://zsmvelma.edupage.org/files/edukacny_material.pdf
http://www.uluv.sk
http://vecu.efos-europa.eu/no_cache/sk/culturalcentre/single/pointer/0/document/56/
http://www.tkanie.sk/otkani.htm
http://www.lh-shop.cz/?utm_source=zoznam.sk&utm_medium=katalog&utm_campaign=firemny-profil
https://mojdom.zoznam.sk › Inšpirácie
https://www.facebook.com/events/227112401173764/
ondrejickova.blogspot.com/2018/07/vretienko-pradenie-na-vretienku.html
http://www.chovzvirat.cz/clanek/484-strihani-ovci-vlny/
http://www.wikiwand.com/cs/Myk%C3%A1n%C3%AD
Bačova cesta ...ovečka, ovečka, trojaký úžitok. Vydal Žilinský turistický kraj, Rok vydania: 2015

Tiráž:

Projekt č. PLSK.01.01.00-18-0068/16 „Trasa valašskej kultúry“ je spolufinancovaný z Európskeho fondu regionálneho rozvoja v rámci Programu cezhraničnej spolupráce Interreg V-A Poľsko–Slovensko 2014–2020.

Vydal: Detská organizácia FÉNIX, o.z., Územná organizácia Snina, www.snina.do-fenix.sk

Dodávateľ: Ing. Zdenko Čopák – Return, Snina 2018

Spracovala + foto: Mgr. Mária Koršňáková

Počet výtlačkov: 500 ks (200 ks SK+200 ks PL+ 100 ks EN)

Výhradnú zodpovednosť za obsah tohoto materiálu nesie DO Fénix, o.z. ÚO Snina a nedá sa stotožniť s oficiálnym stanoviskom Európskej únie.

"Výtlačok zdarma"

ISBN 978-80-89239-49-8